

Pécsi Tudományegyetem Művészeti Doktori Iskola

Fejős Miklós

Egy kertészeti projekt lehetséges értelmezései

A szekszárdi körforgalmi szőlőültetvény

DLA-értekezés

Tézisek

Témavezető: Prof. Nyilas Márta DLA, egyetemi tanár

2023

2020-ban, a komplex vizsga után dőlt el véglegesen, hogy a disszertációm akkor még csak tágabban értelmezett témája a 6-os számú főút egyik Tolna vármegyei körforgalmában megvalósított kertészeti projekt lesz, amelyben immár 12. éve magam is aktívan részt veszek. Amikor első lépésben elkezdtem kidolgozni a tartalomjegyzéket, még úgy gondoltam, hogy a hazai kortárs képzőművészet általános társadalmi beágyazottságáról, megítéléséről fogok írni a projekt tanulságainak fényében. Voltaképpen az a kérdés foglalkoztatott elsősorban – saját alkotótevékenységgemmel összefüggésben is – hogy miben ragadható meg a kortárs képzőművészet társadalmi haszna, illetve, hogy van-e egyáltalán olyan. Kíváncsivá tett, hogy a műgyűjtőket, a galériák korlátozott számosságú közönségét és az őket kiszolgáló intézményrendszert leszámítva kikre gyakorolhatnak a közéletre, közízlésre visszahatóan is érdemi hatást a kortárs képzőművészeti megnyilvánulások. Be tudnak-e kapcsolódni a művészek a többségi társadalmat érintő és érdeklő diskurzusokba, esetleg képesek-e alakítani azt? Tudják-e műveikkel az emberek gondolkodását, ízlését bármilyen irányban befolyásolni?

Az egyes fejezetek kidolgozásához végzett kutatás némi irányváltást eredményezett, amitől idővel jelentős mértékben módosult a disszertáció fókusza. Attól a pillanattól fogva, hogy az ültetvényt, a részletes bemutatás elkészítése során kertként kezdtem el értelmezni, teljesen új lehetőségek nyíltak a projekt leírásában és értékelésében. Másfelől feloldódott bennem az a kényszerképzet, hogy a projekt jelentőségét pusztán művészettörténeti és művészetelméleti összefüggések kimutatásával próbáljam igazolni. Az új nézőpontból már nem az a kérdés vetődött fel, hogy milyen művészetkritikai érvekkel támasztható alá a körforgalmi szőlő műalkotás jellege, vagy hogy hol van a helye a képzőművészeti műfajok rendszertanában. Sokkal inkább az, hogy az emberek mit és miért tekintenek ma kiemelkedő teljesítménynek. Érzékelik-e a teljesítményt olyan produktumokban, amelyeknek az értéke, hasznossága objektíven nem meghatározható? Munkának tekintik-e az alkotást?

A körforgalmi ültetvény annyiban tekinthető „műnek”, hogy köznapi értelemben nem „természetes” szükségletek hívták életre, hanem a fogyasztási igényeken túlmutató, vagy még inkább azt megelőző érzelmi és intellektuális megfontolások. Hogy mennyire nem racionális, azt bizonyítja, hogy a projekt magas fenntartási költsége és nagy munkaigénye ellenére sem termel profitot. A vállalkozást az a vonása is az öncélú, vagy legalábbis irracionális művészi alkotótevékenységhez teszi hasonlatossá, hogy a fenntartási munkálatokat végző személy ugyanaz, aki a vele járó kiadásokat fedezi. Mindeközben a körforgalom területén zajló munka valamennyi mozzanatát az észszerűsége alapuló mezőgazdasági előírások határozzák meg. A termelési cél természetesen csak formálisan érvényesül, hiszen a borszőlő ezen a helyen

dísznövénynek minősül, az ültetvény pedig kertnek. Mégpedig közösségi kertnek, hiszen a körforgalom közterület. E felismerés vezetett arra, hogy a haszonnövényeket termő közösségi kertek különböző változatait vizsgáljam a történetiség szemszögéből. Így kerültek a disszertáció hatósugarába a válságkertek, háborús és győzelmi kertek, iskolakertek, valamint az áttételesen ezekkel rokon vadasparkok, városi rekreációs kertek és temetők.

A projekt leírása és formai elemzése kapcsán kirajzolódtak azok az általános tulajdonságok, amelyek az ültetvényre és a képzőművészeti megnyilvánulásoknak egy jól körülhatárolható csoportjára egyaránt érvényesek. A hasonlóság bizonyos mértékig a hétköznapi szőlők tekintetében is fennáll, hiszen azok ugyanúgy jellegzetes tagolású és ritmusú, minden kétséget kizáróan esztétikai minőséget képviselnek. Ezért gondoltam úgy, hogy a tisztánlátás érdekében érdemes áttekinteni a helyi szőlő- és borkultúra történetének azon mozzanatait, amelyek hatással voltak a szekszárdi kultúrtáj kialakulására. Borászati és helytörténeti tanulmányokból szűrtem ki a téma szempontjából releváns összefüggéseket. A tájképi minőség evolúciója a 18–19. század tájékán érte el csúcspontját. A 20. századig többé-kevésbé organikus fejlődés aztán több alkalommal is megszakadt, és különösen a II. világháborút követő gazdasági és politikai átrendeződés eredményeként szenvedett el – a magyarországi környezetkultúra teljes vertikumával együtt – súlyos, nehezen helyrehozható károkat. Fontos megjegyezni, hogy az esztétikai állapotváltozás fejlődési szakaszai nem esnek egybe azon területek fejlődési szakaszaival, amelyek például a termelékenység, a jövedelmezőség vagy az általános életminőség alakulását jellemzik. Annak ellenére például, hogy a 19. század derekán nagyságrendekkel többen éltek szőlőből és borból, mint ma, az akkori gazdáknak ez a tevékenység közel sem biztosított olyan életszínvonalat, mint a ma borászokból élő kevesek számára.

A körforgalmi ültetvény hagyományos művelési módja, vagyis a szűk tő-, illetve sortávolság, a kopaszmetszés, a karós támasz autentikus, egyes elemiben archaikus termelési formákat idéz meg. A gyepesített sorköz erózióvédelmi szempontból ma is praktikus lenne azokon a meredek domboldalakon, amelyek művelésével gazdaságossági megfontolásból már réges-régen felhagytak. Az ültetvény ilyen értelemben a múltnak állít emléket. Keserves munka lehetett egykor megélni a kicsiny, nehezen művelhető ültetvényekből, pusztán emberi és állati erőre támaszkodva. Mégis ez a tiszteletre méltó fizikai és mentális teljesítmény, valamint a természet megfigyelésével szerzett tapasztalatok összessége lehet a helyi identitás alapja.

El nem ítéhető módon talán senki sem adná fel jelenlegi életkörülményeit, hogy egy ilyen kimerítő, de tiszta és ténylegesen fenntartható életformát kövessen. Pedig mi, a biodiverzitás és

klímaváltozás kérdései felett aggódva éppen ezt várnánk el a természettel máig szorosabb kapcsolatban álló, de a saját fogalmaink szerint alacsonyabb életszínvonalon élő társadalmakkal szemben. Szeretnénk, ha nem termelnék ki a megmaradt, összefüggő erdősegeket, ha nem halásznák túl a tengereket, ha nem változtatnának élőhelyeket holdbéli tájjá értékes ásványkincsekért. A kulcs a természet kárára gyakorolt jogaink korlátozásában rejlik, és egy új, kiegyenlített viszonyrend kialakításában, ahogy erre Michel Serres *A természeti szerződés* című írásában javaslatot tesz.

Már az európai és amerikai nagyvárosok 19. századi kiépülésekor megfogalmazódtak elképzelések az ember és természet közötti harmonikus kapcsolat helyreállítására és fenntartására alkalmas településformákról. A városi és a vidéki élet keresztmetszetébe a kertkapcsolattal rendelkező lakóház, illetve az ilyen épületek alkotta külvárosok és kertvárosok kerültek, ami a legtöbb nagyvárosi léttel összefüggő mentális, szociális probléma enyhítésre alkalmas. A disszertáció egyik fejezetében azzal a céllal írtam ezen alternatív településformák kialakulásáról, hogy tanulságain keresztül kiszélesítsem a körforgalmi ültetvény interpretációs lehetőségeit.

Annak ellenére, hogy a disszertáció megírása során a teoretikus értelmezési mező kiterjesztésére törekedtem, a körforgalmi projekttel összefüggő megállapításaim alapját az ott végzett fizikai munka, a dokumentálás, illetve a lakossági felmérés útján szerzett empirikus tapasztalatok adják. Az írásműben ezáltal a képzőművészeti alkotótevékenység természetével rokon (általam meg nem tagadható) pragmatikus felfogás óhatatlanul teret nyer. A mögötte álló érdemi teljesítmény magában a létesítményben ölt testet, amelyben a saját szerepem talán csak lélektanilag számottevő. Reményeim szerint a disszertáció megírásával olyan értéktöbbletet tudtam hozzátenni, amely ebben a formájában kizárólag a saját perspektívámból volt lehetséges.